

בבא מציעא צו - קג

עקירת עצי פרי

המשנה שלמדנו השבוע בדף היומי עוסקת באדם שמכר את עצי הזית שלו לצורך העצים, אבל לפני שהספיק הקונה לחרוץ את העצים, הם הניבו פירות: למי שייכים הפירות? - אמנם אלו פירות של העצים, אבל בינתיים הם ינקו מהקרקע. כך אומרת המשנה:

1. משנה מסכת בבא מציעא פרק ח משנה ה

המוכר זיתיו לעצים ועשו פחות מרביעית לסאה הרי אלו של בעל הזיתים עשו רביעית לסאה זה אומר זיתי גדלו וזה אומר ארצי גדלה - יחלוקו.

הדין של המשנה תמוה, לכאורה: מהו הקשר לכמות שהעץ מניב? לכאורה הדין צריך להיות זהה, כי דין פרוטה כדין מאה! מסבירה הגמרא כך:

2. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף ק עמוד ב

היכי דמי? אי דאמר ליה קוץ לאלתר - אפילו פחות מרביעית נמי לבעל הקרקע, אי דאמר ליה כל אימת דבעית קוץ - אפילו רביעית נמי לבעל זיתים! - לא צריכא, דאמר ליה סתמא. פחות מרביעית - לא קפדי אינשי, רביעית - קפדי אינשי. אמר רבי שמעון בן פזי: ורביעית שאמרו - חוץ מן ההוצאה.

כלומר שמדובר פה באומדן דעתו של המוכר: אם העצים אינם מניבים הרבה פירות הוא התייחס מהם, וממילא מכר גם אותם, אבל אם העצים מניבים עדיין פירות הרי שהוא לא הסיח את דעתו מהם עד שייעקרו העצים. אבל כאן עולה שאלה נוספת: האם אפשר בכלל לעקור עצים שמניבים פירות? הרי אנחנו יודעים שישנו איסור מפורש מהתורה על כך:

3. דברים פרק כ פסוקים יט - כ

כִּי תִצְוֶה אֶל עֵיר יְמִינִים רַבִּים לְהַלְחִם עָלֶיהָ לְתַפְשָׁהּ לֹא תִשְׁחִית אֶת עֵצָהּ לְנֹדֶת עָלֶיהָ גֵּרָזוֹן כִּי מִמֶּנּוּ תֵּאָכֵל וְאֵתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאֲדָם עֵץ הַשִּׁדָּה לְבָא מִפְּנֵיךָ בְּמִצְוֹר: וְכֵן עֵץ אֲשֶׁר תִּדְעֶה כִּי לֹא עֵץ מֵאֲכָל הוּא אֵתוֹ תִּשְׁחִית וְכָרְתָּ וּבְנִיתָ מִצְוֹר עַל הָעֵיר אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה עִמָּךְ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ:

כמובן שיכול להיות מצב שייעקרו עצי פרי - אבל זה רק אם הם כבר אינם מניבים פירות, וכפי שאומרת המשנה במסכת שביעית. שם מדובר על קציצת אילן שיש עליו פירות, ויש בכך בעיה של איבוד פירות שביעית, ולכן אין זה משנה כמה פירות יש על העץ, בכל מקרה יש בכך איסור. אבל בשאר השנים, גם כשאין פירות על העץ - אבל הם עתידים להיות על העץ, יש איסור לחרוץ את העצים, כפי שאומרת המשנה:

4. משנה מסכת שביעית פרק ד משנה י

מאימתי אין קוצצין האילן בשביעית? ב"ש אומרים כל האילן משיוציא ב"ה אומרים החרובין משישלשלו והגפנים משיגרעו והזיתים משינצו ושאר כל אילן משיוציא. וכל האילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקוצצו. כמה יהא בזית ולא יקוצצו? רובע. רבן שמעון בן גמליאל אומר הכל לפי הזית.

והגמרא מבהירה שהסיפא של המשנה אינה עוסקת בשביעית אלא בכל השנים:

5. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף צא עמוד ב

אמר רב: דיקלא דטען קבא - אסור למקצציה. מיתיבי: כמה יהא בזית ולא יקצצו? רובע! שאני זיתים, דחשיבי. א"ר חנינא: לא שכיב שיבחת ברי, אלא דקץ תאינתא בלא זמנה. אמר רבינא: ואם היה מעולה בדמים - מותר. תניא נמי הכי: "רק עץ אשר תדע" - זה אילן מאכל, "כי לא עץ מאכל הוא" - זה אילן סרק; וכי מאחר שסופו לרבות כל דבר, מה ת"ל כי לא עץ מאכל? להקדים סרק למאכל; יכול אפילו מעולה בדמים? ת"ל: רק. שמואל אייתי ליה אריסיה תמרי, אכיל, טעים בהו טעמא דחמרא. א"ל: מאי האי? א"ל: ביני גופני קיימי. אמר: מכחשי בחמרא כולי האי? למחר אייתי לי מקורייהו (=אריסו של שמואל הביא לשמואל תמרים, והוא טעם בהם טעם של יין, והסבירו לו שזה בגלל שהתמרים גדלים בין הגפנים. אמר שמואל שמכיון שהם מכחישים כל כך את טעם הענבים, יש לעקור אותם). רב חסדא חזא תאלי בי גופני, אמר ליה לאריסיה: עקרינהו, גופני קני דקלי, דקלי לא קני גופני (=רב חסדא ראה דקלים צעירים בין הגפנים שלו ואמר לאריסו לעקור אותם כי גפנים שוים הרבה יותר מדקלים).

רואים אנו, אם כן, שישנה מציאות שאפשר לעקור גם עצי פרי המניבים פירות, ובתנאי שהעקירה אינה השחתה אלא הרווחה. כלשהיא. ואולם, במסכת בבא בתרא משמע שעדיף גם במקרה כזה לא לעקור את העצים:

6. תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף כו עמוד א

רבא בר רב חנן הוה ליה הנהו דיקלי אמיצרא דפרדיסא דרב יוסף, הוו אתו צפורי יתבי בדיקלי ונחתי בפרדיסא ומפסדי ליה; א"ל: זיל קוץ, א"ל: והא ארחיקי לי! א"ל: ה"מ לאילנות, אבל לגפנים בעינן טפי. והא אנן תנן: אחד גפנים ואחד כל אילן; א"ל: ה"מ אילן לאילן וגפנים לגפנים, אבל אילן לגפנים בעינן טפי. א"ל: אנא לא קייצנא, דאמר רב: האי דיקלא דטעין קבא - אסור למקצייה, ואמר ר' חנינא: לא שכיב שכחת ברי, אלא דקץ תאנתא בלא זימניה, מר אי ניחא ליה ליקוץ.

רואים אנו שגם כאשר העצים גורמים לנזק, יש עניין שלא לקצוץ את העצים האלה מפני הסכנה. דיון מעניין נמצא בפוסקים לגבי בניין בית המקדש של שלמה, אשר היו בו כמה סוגים של עצים: עצי שמן, ארזים וברושים:

7. מלכים א פרק ו פסוקים כג - לו

וַיַּעַשׂ בְּדָבָר שְׁנֵי כְרוּבִים עָצִי שֶׁמֶן עֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ... וְאֵת פֶּתַח הַדְּבִיר עָשָׂה דִּלְתוֹת עָצִי שֶׁמֶן הָאֵיל מְזוּזוֹת חֲמִשִּׁית: וּשְׁתֵּי דִּלְתוֹת עָצִי שֶׁמֶן וְקָלַע עֲלֵיהֶם מְקַלְעוֹת כְּרוּבִים וְתַמְרוֹת וּפְטוּרֵי צִצִּים וְצֶפֶה זָהָב וַיִּרְדּוּ עַל הַכְּרוּבִים וְעַל הַתַּמְרוֹת אֶת הַזָּהָב: וְכֵן עָשָׂה לַפֶּתַח הַהֵיכָל מְזוּזוֹת עָצִי שֶׁמֶן מֵאֵת רְבַעִית: וּשְׁתֵּי דִּלְתוֹת עָצִי בְרוּשִׁים שְׁנֵי צִלְעִים הַדִּלְתָּ הָאֶחָת גְּלִילִים וּשְׁנֵי קִלְעִים הַדִּלְתָּ הַשְּׁנִית גְּלִילִים: וְקָלַע כְּרוּבִים וְתַמְרוֹת וּפְטוּרֵי צִצִּים וְצֶפֶה זָהָב מִיֵּשֶׁר עַל הַמִּחְסָה: וַיָּבֶן אֶת הַחֹצֵר הַפְּנִימִית שְׁלֹשָׁה טוּרֵי גֹזִית וְטוּר כְּרִתֶּת אֲרָזִים:

ומה הם אותם עצי שמן? - מתרגם יונתן בן עוזיאל כך:

8. תרגום יונתן בן עוזיאל, מלכים א פרק ו פסוק כג

וַיַּעֲבֹד בְּבֵית כְּפֹרֵי תִרְיִן כְּרוּבִין דְּאָעִי זִיתָא עֶסֶר אַמִּין רוּמִיָּה

לפי תרגום יונתן, אם כן, היו בבית המקדש גם עצי זית. שואל על כך הרד"ק:

9. רד"ק מלכים א פרק ו פסוק כג

ואין לשאול איך שיחת מעצי מאכל לצורך מלאכה יש לומר כי כרת הזיתים הזקנים שאינם עושים פירות וכן בעצי מערכה שהיה בהן מעצי תאנה ועצי דקל ארז"ל מאותן שאינם עושים פירות ויש לפרש עצי שמן מין ממין הארז יוצא ממנו שמן שעושים ממנו הזפת לפיכך נקרא עץ שמן כי הנה מצאנו בעזרא שאמר צאו ההרה והביאו עלי זית ועלי עץ שמן נמצא עץ שמן אינו עץ זית:

התירוץ הראשון של הרד"ק הוא שמדובר בעצים שכבר אינם מניבים פירות, אך האמת היא שנראה שהתירוץ השני הוא הנכון יותר ע"פ חז"ל. ראייה אחת מביא הרד"ק מנחמיה:

10. נחמיה פרק ח פסוקים יג - טז

וביום השני נאספו ראשי האבות לכל העם הכהנים והלויים אל עזרא הספר ולהשפיל אל דברי התורה: ונמצאו כתוב בתורה אשר צוה ה' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחדש השביעי: ואשר נשמיעו ונעבירו קול בכל עריהם ובירושלם לאמר צאו הקר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשת סכת ככתוב: ויצאו העם וביאו ויעשו להם סכות איש על גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית האלקים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים:

רואים אנו, אם כן, שעץ שמן וזית הם שני דברים שונים. יתרה מזו, הגמרא במסכת ראש השנה אומרת בפירוש שעץ השמן הוא סוג של ארז, אשר - כידוע - אינו עץ פרי:

11. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף כג עמוד א

אמר רב יהודה: ארבעה מיני ארזים הן: ארז, קתרוס, עץ - שמן, וברוש. קתרוס, אמר רב: אדרא. דבי רבי שילא אמרי: מבליגא, ואמרי לה: זו גולמיש. ופליגא דרבה בר רב הונא, דאמר רבה בר רב הונא: אמרי בי רב: עשרה מיני ארזים הם, שנאמר "אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדיו", ארז - ארזא, שטה - תורניתא, הדס - אסא, עץ שמן - אפרסמא, ברוש - ברתא, תדהר - שאגא, תאשור - שוריבנא. - הני שבעה הוו! - כי אתא רב דימי אמר: הוסיפו עליהם אלונים, אלמונים, אלמוגין. אלונים - בוטמי, אלמונים - בלוטי, אלמוגין - כסיתא. איכא דאמרי: ארונים, ערמונים, אלמוגין. ארונים - ערי, ערמונים - דולבי, אלמוגין - כסיתא

כמובן שהאפרסמון המתואר כאן כעץ שמן אינו הפרי שאנחנו קוראים אפרסמון (בהשאלה מהאנגלית, שבה הוא נקרא פרסימון, ובגלל הדמיון של השם הזה לצמח הקדום). מדובר בצמח בושם שמפיק שמן עם ריח טוב. גם המשנה במסכת תמיד אומרת בפירוש שבדרך כלל משתמשים בעצי שמן למערכה, למרות שאסור להשתמש בעצי זית, וממילא מוכח שאין הם אותו דבר:

12. משנה מסכת תמיד פרק ב משנה ג

החלו מעלין בגיזרין לסדר אש המערכה. וכי כל העצים כשרים למערכה? הין, כל העצים כשרין למערכה חוץ משל זית ושל גפן, אבל באלו רגילין: במרביות של תאנה ושל אגוז ושל עץ שמן.

נחזור לענייננו: האם מותר לקצוץ אילן מאכל שמניב פירות? כותב הט"ז כך:

13. ט"ז (ר' דוד הלוי סגל, המאה ה-17, פולין) יורה דעה סימן קטז ס"ק ו

מצינו שאסרו חז"ל מפני הסכנה שלא לקוץ אילן העושה פירות דאיתא בפרק החובל (דף צ"א) אמר רב האי דיקלא דטעון קבא אסור למקצציה ואמר רב חנינא לא שכיב שכבת ברי אלא דקץ תאנה בלא זימנא ואמרין התם דרב חסדא חזי לדקל דקאי ביני גופני א"ל לשמעיה זיל עקרינהו פירוש שעושין היזיקא ביניקת הארץ לגפנים והם חשובים יותר. וכתב הרא"ש שם וכן אם היה צריך למקומו מותר עכ"ל ומזה התרתי לאחד שהיה לו קרקע עם אילנות לקוץ האילנות אע"פ שיש בהם פירות כדי לבנות בית דירה עליה ותמהתי שבטור לא הביא דין זה בשום מקום מן קציצת האילן הנ"ל רק בסמ"ג סי' רכ"ט הביאו:

הט"ז מתיר, אם כן, לקצוץ עץ פרי כדי לבנות על השטח הזה בית דירה. אבל בשו"ת שאילת יעב"ץ הוא נשאל על קציצת עץ להרחיב בית כנסת וסייג קצת את ההיתר:

14. שו"ת שאילת יעב"ץ (ר' יעקב עמדין, המאה ה-18, גרמניה) חלק א סימן עו

הנה בית הכנסת שלנו קטון מהכיל וא"א להגדילו רק מצד מזרח ובאותו צד גפן נטוע וצריך לקוץ אם יתגדל הבה"כ ומעתה יורנו מורנו אם יש לצדד להתיר לקוץ עץ מאכל בשביל הרחבת בית הכנסת. אכן מודעא להוי למעלתו שבית הכנסת שלנו היא מושכרת מגוי על ט' שנים. והערל התיר לנו לקוץ אילנו יורנו היאך להורות... תשובה זו אינה צריכה לפנינו דמילתא דפשיטא היא יותר מביעתא בכותחא דשרי כי לא נאסר קציצת אילן מאכל רק בדרך השחתה. וכבר אמרו אם היה מעולה בדמים מותר או אם מזיק לאילנות אחרים החשובים ממנו כדאי בבבא קמא (צא) הרי בפירוש שאיסור זה הותר מכללו אפי' להדיוט. כל שאינו דרך השחתה... ואולם לא ביאר היטב דבריו הרב ז"ל. אם הבית היה מעולה בדמיו מן האילנות אז י"ל כן. וסתמא ודאי כך הוא...

ובאופן זה שאין לו ריוח כל כך בדבר אפילו הוא שוה בשוה, לבי נוקפי להתירו להדיוט, ולשון הרא"ש הכי דייק. דב"צריך למקומו" - משמע דלא סגי ליה בלא"ה. אלא דוקא כשהוא מוכרח לכך שהמקום צר אצלו ודחיק ליה עלמא. אבל לבנות שלא מדחוק צריך עכ"פ שיהא ריוח בדבר כנז'. ואף בזה נ"ל שאינו ממדת חסידות. ואפשר עדיין לא ניצל מהסכנה כמ"ש בסמוך בעזה"י. גם יש לדקדק בלשון ה"ט"ז שם שאמר כלשון זה "מצינו שחז"ל אסרו לקוץ אילן העושה פירות מפני הסכנה". ותמהני על זה שהרי לא חכמים אסרו קציצת אילן מאכל אבל לאו של תורה הוא ולוקין עליו, ולא מפני הסכנה בלבד. ולישנא דגמ' דאמר רב דיקלא דטעין קבא אסור למקציי אטעייא להרב ז"ל וחשב שאין איסורו אלא מדבריהם. אבל באמת מן התורה עובר עליו בל"ת כמבואר בספרי ורמב"ם. וגמ' פ"ג דמכות (כ"ב ע"א) ורב שיעורא אתי לאשמועין. איברא דאיכא למידק בהך מילתא דאר"ח לא שכיב שכחת ברי אלא דקץ תאנתא בלא זימנא היכי מיירי. דהא ודאי שכחת ת"ח הוה, וח"ו לומר שעבר על לאו דאורייתא. וכן משמע נמי מדקאמר לא שכיב אלא משום דקץ מוכח דודאי חסיד גדול היה שלא נמצא בו שום עון, כי בחטאו מת בשביל דבר קל נענש. מפני שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. ועל כרחך לומר שלא עבר אלאו ממש, ונ"ל דודאי הי"ל ריוח בקציצתו שהיה מעולה בדמיו או צריך למקומו היה... אך מכל מקום אינה משנת חסידים, אע"פ שכך מותר מן הדין. לכן להדיוט לא הייתי מיקל בו. אפי' הי' משתכר בכך. משום דחמירא סכנתא. או דילמא אע"ג דשרי לגמרי. אפי"ה אדם חשוב שאני שלא יקוץ בעצמו... והיינו דרבר"ח דאמר מר אי ניחא ליה ליקוץ, אע"ג דברשותו קעביד ומאי נ"מ שלוחו של אדם כמותו. מ"מ שאני ליה בין עושה בעצמו לעושה ע"י אחרים, בשגם אינו לצרכו. ולפ"ז בני"ד נמי. אע"פ שאין ספק בדבר שבכל אופן מותר כאן כנז', לרוחא דמילתא יקוצנו גוי ולית דין צריך בשש וכ"ש אחר שהבית והאילן של גוי הם.

ר' יהודה החסיד, [בצוואתו](#), כותב דברים רבים ע"פ הקבלה, ולא כל הדברים מסתדרים עם ההלכה, אבל בין השאר הוא כותב כך:

15. צוואת ר' יהודה החסיד

פרה אשר תלד שני עגלים יחד או כל דבר שאינו רגיל להיות, כגון תרנגולת שתטיל שתי ביצים ביום אחד, יש לשוחטן מיד. וכן אילן העושה פירות ב' פעמים בשנה אחת יש לקוצו מיד ואין להניחו כלל. אילן העושה פירות אין לקצוץ אותו.

ושוב, צריך לבדוק טוב האם העובדה שהעצים האלה מניבים פירות בכמות גדולה מדי מצדיקה את השחתת העץ, אבל זה מה שכותב ר' יהודה החסיד. הרב צבי פסח פרנק נשאל לגבי קציצת עצי פרי, וגם הוא כתב שיש להעדיף לקצוץ את העצים ע"י גוי, גם כשמדובר במצבים שבהם מותר לקצוץ את העץ:

16. שו"ת הר צבי (הרב צבי פסח פרנק, המאה ה-20, ישראל) אורח חיים ב סימן קב

יש שכתבו שאפילו באופן המותר משום בל תשחית, מ"מ יש להזהר בדבר משום חשש סכנה... ולכן לדעתי יש לקצו ע"י גוי, ויאמר בפירוש שאין הוא רוצה שיעשה זה בשליחותו, וחשש הסכנה יחול רק על ראש הגוי בלבד, וצדיק מצרה נחלץ ויבוא אחר תחתיו.

ואולם, לא בכל מקרה מתירים לקצוץ אילנות מאכל, ואפילו כשלא מדובר בהשחתה אלא בתועלת כלשהיא, עדיף לעשות זאת בדרך שאינה עוקרת את העץ:

17. שו"ת חוות יאיר (ר' חיים יאיר בכרך, המאה ה-17, מוראביה) סימן קצה

שאלה על דבר אילן אפרסקין שעלה מאליו בחצירו ומאפיל עליו חלונו אי שרי למקצייה פשוט דשרי דכל שהוא לצורכו מותר כבב"ק ר"ד צ"ב לצורך עצים לבנין ויש לו ג"כ אלני סרק רק שעצי מאכל מעולה בדמים שדינן ומינה דאם אין לו עצים זולת אילן מאכל דשרי לכרותו לבנין או לעצים ולא אסרה תורה רק דרך השחתה בלי צורך, אי נמי בצורך ואפשר לו להספיק צורכו באלני סרק וכן אמרין שם דאם אילן מאכל זה יונק המחליש טעם אילן אחר החשוב ממנו מותר להכריתו וה"ה הי"נ מאפיל עליו דמאי שנא מזיקו בחוש הטעם או בחוש הראיה וכ"ש הוא דהיזק חוש הראיה תדיר ויש קפידה טפי והרא"ש כתב שם דאם צריך למקום האילן ג"כ שרי לקצצו. ומ"מ נראה דאם אפשר לו לתקן היזקו בקציצת קצת ענפיו המאפילים עליו לא יקצצו אע"פ שבהמשך השנים חוזרים וגדילים ויצטרך לחזור ולטרוח משום טרחו כל דהו לא נתיר מה שהוא סכנה עם ל"ת דאורייתא. ונ"ל גם מ"ש הרא"ש להתיר לצורך מקום ר"ל שרוצה לבנות שם או לתקן לו במקומו דבר הנצרך לו מה שאין כן להרחיב חצירו ולצורך טיול ותוספת אור ורווח בעלמא לא אמר.

כך כתב להלכה גם הרב עובדיה יוסף:

18. שו"ת יביע אומר חלק ה - יורה דעה סימן יב

נשאלתי אם מותר לעקור עצי פרי הסמוכים לדירת מגורים, לצורך הרחבת הדירה שהיא כיום דחוקה ומצומצמת לבני המשפחה הדרים בה. ...סוף דבר הכל נשמע, שהעיקר להלכה שמותר לקצוץ אילני מאכל כדי להרחיב דירתו אשר היא כיום דחוקה ומצומצמת למשפחה ברוכת הילדים ה' עליהם יחיו, ואין בזה חשש סכנה כלל, ועל צד היותר טוב נכון לשכור גוי לקצוץ האילנות. ומכל מקום אם מרחיב דירתו לטיול ולהרוחה בעלמא, או לנוי וליופי, אין להתיר קציצת האילנות בשביל כך, וכמ"ש בשו"ת חות יאיר (סי' קצה). ובשו"ת שבות יעקב ח"א (ס"ס קנט). ובשו"ת זרע אמת ח"ב (סי' לג). ובשו"ת חיים שאול (סי' כב). וכ"כ בס' לחם הפנים על יו"ד (סי' קטז סק"ג). ובס' בית לחם יהודה (שם סק"ד). וכ"כ בערוך השלחן (שם ס"ק יג). הנלע"ד כתבתי. והשי"ת יאיר עינינו בתוה"ק אמן.

אגב, בפוסקים הובא דיון שאפילו לקצוץ ענף יהיה אסור מצד 'בל תשחית', ולא רק לקצוץ את כל העץ:

19. שו"ת הר צבי (הרב צבי פסח פרנק, המאה ה-20, ישראל) אורח חיים ב סימן קא

ע"ד השאלה אם מותר לו לקצוץ כמה ענפים נושאים פירות בשביל סכך לסוכה כשאין לו סכך אחר.

הנה כתב לדון בזה משני צדדים: א' משום דהוי לצורך מצוה: ב' משום דאינו קוצץ כולו אלא מקצתו. ואפתח במאי דסליק, אם יש בל תשחית בקציצת מקצת מן העץ. מה שכתב דמצד הסברא אין לחלק בין כולו למקצתו דמה לי כולו ומה לי מקצתו, בזה י"ל דאדרבה דמצד הסברא י"ל דלא הוי השחתה כלל, דהיניקה מתפשטת לשאר הענפים ואין כאן השחתה לגמרי.

...ואשר להיתר השני משום דאינו קוצץ את כל האילן אלא מקצתו, הנה מדברי המשנה למלך משמע דלקצץ ענפים מאילן מאכל גם איסורא דרבנן ליכא... ועיקר סברתו דמה לי קוצץ כולו ומה לי קוצץ מקצתו, מצאתי כן בבית יצחק שם שהשיג כן על שיטת האומרים דבקציצת ענפים בלבד אין משום בל תשחית, ותירץ דאולי יש לומר דהוי כחצי שיעור, אולם זה תלוי במחלוקת הפוסקים אי אמרין חצי שיעור אסור בשאר איסורים מלבד איסורי אכילה. [עיי' לעיל סימן צו]. ולפי שכתבתי בראש דבריני דברי המל"מ מוסברים יפה, דבקציצת ענפים לא הוי השחתה כלל דהיניקה מתפשטת לשאר הענפים אין כאן השחתה לגמרי.

אולם למעשה נראה שיקצוץ ע"י גוי ויאמר בפירוש שאין הוא רוצה שיעשה זה בשליחותו.

ואולי אפשר לומר שמבחינת איסור התורה האיסור הוא להשחית את האילן, ואילו חיתוך ענפים אינם השחתה אלא יותר כעין קטיף. אך אם עושה כן ללא תועלת - זה לא גרע מאדם ששובר את כליו, שגם הוא עובר משום 'בל תשחית'. שיקול נוסף שאפשר להביא לגבי הענין של קציצת אילנות - וזה יהיה נכון גם באילנות סרק - הוא שאין לעשות דבר כזה ללא שום תועלת כלל. את דמותו של ר' אריה לויין כולם מכירים ומוקירים. מלבד היותו תלמיד חכם עצום, הוא ידוע בעיקר בזכות אהבתו את כל האדם. ואולם, מעט יודעים שאחד האירועים שהכניסו בלבו את החמלה היה המפגש הראשון עם הרב אברהם יצחק הכהן קוק:

20. איש צדיק היה, עמ' 74

כותב ר' אריה בזכרונותיו:

זכרתי ימים מקדם משנת תרס"ה, שזכיתי בחסדי העליון יתברך שמו לעלות על אדמת הקודש ביפו. שיחרתי בראשונה את פני רבינו הראי"ה קוק זצ"ל, וקיבלני בספר פנים יפות, כדרכו בקודש, לכל אדם. שוחחנו בדברי תורה. אחרי תפילת מנחה גדולה יצא רבנו, כדרכו בקודש, לשוח בשדה לצמצם מחשבותיו, ואני נלוויתי אליו. בדרך קטפתי איזה עשב או פרח. הזדעזע רבנו, ואמר לי בנחת: 'האמן תאמין לי שמימי נזהרתי לבלתי קטוף בלי תועלת עשב או פרח שיכול לגדול או לצמוח, כי אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה האומר לו גדל! כל ציץ עשב אומר דבר, כל אבן לוחשת איזה סוד. כל בריה אומרת שירה'. הדברים שיצאו מלב טהור וקדוש, נחקקו עמוק בלבי ומאז התחלתי להרגיש ביותר את מידת החמלה על כל דבר.

בבא מציעא צז - קג

עקירת עצי פרי

1. משנה מסכת בבא מציעא פרק ח משנה ה

המוכר זיתיו לעצים ועשו פחות מרביעית לסאה הרי אלו של בעל הזיתים עשו רביעית לסאה זה אומר זיתי גדלו וזה אומר ארצי גדלה - יחלוקו.

2. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף ק עמוד ב

היכי דמי? אי דאמר ליה קוץ לאלתר - אפילו פחות מרביעית נמי לבעל הקרקע, אי דאמר ליה כל אימת דבעית קוץ - אפילו רביעית נמי לבעל זיתים! - לא צריכא, דאמר ליה סתמא. פחות מרביעית - לא קפדי אינשי, רביעית - קפדי אינשי. אמר רבי שמעון בן פזי: ורביעית שאמרו - חוץ מן ההוצאה.

3. דברים פרק כ פסוקים יט - כ

כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לגדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת כי האדם עץ השדה לבא מפניו במצור: רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת ובנית מצור על העיר אשר הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה:

4. משנה מסכת שביעית פרק ד משנה י

מאימתי אין קוצצין האילן בשביעית? ב"ש אומרים כל האילן משיוציא ב"ה אומרים החורבין משישלשלו והגפנים משיגרעו והזיתים משינצו ושאר כל אילן משיוציא. וכל האילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקוצצו. כמה יהא בזית ולא יקוצנו? רובע. רבן שמעון בן גמליאל אומר הכל לפי הזית.

5. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף צא עמוד ב

אמר רב: דיקלא דטען קבא - אסור למקצציה. מיתיבי: כמה יהא בזית ולא יקצצו? רובע! שאני זיתים, דחשיבי. א"ר חנינא: לא שכיב שיבחת ברי, אלא דקץ תאינתא בלא זמנה. אמר רבינא: ואם היה מעולה בדמים - מותר. תניא נמי הכי: "רק עץ אשר תדע" - זה אילן מאכל, "כי לא עץ מאכל הוא" - זה אילן סרק; וכי מאחר שסופו לרבות כל דבר, מה ת"ל כי לא עץ מאכל? להקדים סרק למאכל; יכול אפילו מעולה בדמים? ת"ל: רק. שמואל אייתי ליה אריסיה תמרי, אכיל, טעים בהו טעמא דחמרא. א"ל: מאי האי? א"ל: ביני גופני קיימי. אמר: מכחשי בחמרא כולי האי? למחר אייתי לי מקורייהו (=אריסו של שמואל הביא לשמואל תמרים, והוא טעם בהם טעם של יין, והסבירו לו שזה בגלל שהתמרים גדלים בין הגפנים. אמר שמואל שמכיון שהם מכחישים כל כך את טעם הענבים, יש לעקור אותם). רב חסדא חזא תאלי בי גופני, אמר ליה לאריסיה: עקרינהו, גופני קני דקלי, דקלי לא קני גופני (=רב חסדא ראה דקלים צעירים בין הגפנים שלו ואמר לאריסו לעקור אותם כי גפנים שונים הרבה יותר מדקלים).

6. תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף כו עמוד א

רבא בר רב חנן הוו ליה הנהו דיקלי אמיצרא דפרדיסא דרב יוסף, הוו אתו צפורי יתבי בדיקלי ונחתי בפרדיסא ומפסדי ליה; א"ל: זיל קוץ, א"ל: והא ארחיקי לי! א"ל: ה"מ לאילנות, אבל לגפנים בעינן טפי. והא אנן תנן: אחד גפנים ואחד כל אילן; א"ל: ה"מ אילן לאילן וגפנים לגפנים, אבל אילן לגפנים בעינן טפי. א"ל: אנא לא קייצנא, דאמר רב: האי דיקלא דטען קבא - אסור למקצייה, ואמר ר' חנינא: לא שכיב שכחת ברי, אלא דקץ תאנתא בלא זימניה, מר אי ניחא ליה ליקוץ.

7. מלכים א פרק ו פסוקים כג - לו

ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן עשר אמות קומתו... ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן האיל מזוזות חמשית: ושתני דלתות עצי שמן וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמרות ופטורי צצים וצפה זהב ויך על הכרובים ועל התמרות את הזהב: וכן עשה לפתח ההיכל מזוזות עצי שמן מאת רבעית: ושתני דלתות עצי ברושים שני צלעים הדלת האחת גלילים ושני קלעים הדלת השנית גלילים: וקלע כרובים ותמרות ופטורי צצים וצפה זהב מישור על המחקה: ויכן את החצר הפנימית שלשה טורי גזית וטור פרתת ארזים:

8. תרגום יונתן בן עוזיאל, מלכים א פרק ו פסוק כג

ועבד בבית כפורי תרין כרובין דאע"י זיתא עסר אמין רומיה

9. רד"ק מלכים א פרק ו פסוק כג

ואין לשאול איך שיחת מעצי מאכל לצורך מלאכה יש לומר כי כרת הזיתים הזקנים שאינם עושים פירות וכן בעצי מערכה שהיה בהן מעצי תאנה ועצי דקל ארז"ל מאותן שאינם עושים פירות ויש לפרש עצי שמן מין ממין הארז יוצא ממנו שמן שעושין ממנו הזפת לפיכך נקרא עץ שמן כי הנה מצאנו בעזרא שאמר צאו ההרה והביאו עלי זית ועלי עץ שמן נמצא עץ שמן אינו עץ זית:

10. נחמיה פרק ח פסוקים יג - טז

וביזם השני נאספו ראשי האבות לכל העם הכהנים והלויים אל עזרא הספר ולהשפיל אל דברי התורה: וימצאו כתוב בתורה אשר צוה ה' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בספות בחדש השביעי: ואשר נשמיעו וינעבירו קול בכל עריהם ובירושלם לאמר צאו הקר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשת ספת ככתוב: ויצאו העם ויביאו ויעשו להם ספות איש על גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית הא-לקים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים:

11. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף כג עמוד א

אמר רב יהודה: ארבעה מיני ארזים הן: ארז, קתרוס, עץ - שמן, וברוש. קתרוס, אמר רב: אדרא. דבי רבי שילא אמרי: מבליגא, ואמרי לה: זו גולמיש. ופליגא דרבה בר רב הונא, דאמר רבה בר רב הונא: אמרי בי רב: עשרה מיני ארזים הם, שנאמר "אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדיו", ארז - ארזא, שטה - תורניתא, הדס - אסא, עץ שמן - אפרסמא, ברוש - ברתא, תדהר - שאגא, תאשור - שוריבנא. - הני שבעה הוו! - כי אתא רב דימי אמר: הוסיפו עליהם אלונים, אלמונים, אלמוגין. אלונים - בוטמי, אלמונים - בלוטי, אלמוגין - כסיתא. איכא דאמרי: ארונים, ערמונים, אלמוגין. ארונים - ערי, ערמונים - דולבי, אלמוגין - כסיתא

12. משנה מסכת תמיד פרק ב משנה ג

החלו מעלין בגיזרין לסדר אש המערכה. וכי כל העצים כשרים למערכה? הין, כל העצים כשרין למערכה חוץ משל זית ושל גפן, אבל באלו רגילין: במרביות של תאנה ושל אגוז ושל עץ שמן.

13. ט"ז (ר' דוד הלוי סגל, המאה ה-17, פולין) יורה דעה סימן קטז ס"ק ו

מצינו שאסרו חז"ל מפני הסכנה שלא לקוץ אילן העושה פירות דאיתא בפרק החובל (דף צ"א) אמר רב האי דיקלא דטעון קבא אסור למקצציה ואמר רב חנינא לא שכיב שכבת ברי אלא דקץ תאנה בלא זימנא ואמרין התם דרב חסדא חזי לדקל דקאי ביני גופני א"ל לשמעיה זיל עקרינהו פירוש שעושין היזיקא ביניקת הארץ לגפנים והם חשובים יותר. וכתב הרא"ש שם וכן אם היה צריך למקומו מותר עכ"ל ומזה התרתי לאחד שהיה לו קרקע עם אילנות לקוץ האילנות אע"פ שיש בהם פירות כדי לבנות בית דירה עליה ותמהתי שבטור לא הביא דין זה בשום מקום מן קציצת האילן הנ"ל רק בסמ"ג סי' רכ"ט הביאו:

14. שו"ת שאילת יעבץ (ר' יעקב עמדין, המאה ה-18, גרמניה) חלק א סימן עו

הנה בית הכנסת שלנו קטון מהכיל וא"א להגדילו רק מצד מזרח ובאותו צד גפן נטוע וצריך לקוץ אם יתגדל הבה"כ ומעתה יורנו מורנו אם יש לצדד להתיר לקוץ עץ מאכל בשביל הרחבת בית הכנסת. אכן מודעא להוי למעלתו שבית הכנסת שלנו היא מושכרת מגוי על ט' שנים. והערל התיר לנו לקוץ אילנו יורנו היאך להורות... תשובה זו אינה צריכה לפנינו דמילתא דפשיטא היא יותר מביעתא בכותחא דשרי כי לא נאסר קציצת אילן מאכל רק בדרך השחתה. וכבר אמרו אם היה מעולה בדמים מותר או אם מזיק לאילנות אחרים החשובים ממנו כדאי בבבא קמא (צא) הרי בפירוש שאיסור זה הותר מכללו אפי' להדיוט. כל שאינו דרך השחתה... ואולם לא ביאר היטב דבריו הרב ז"ל. אם הבית היה מעולה בדמיו מן האילנות אז י"ל כן. וסתמא ודאי כך הוא...

ובאופן זה שאין לו ריוח כל כך בדבר אפילו הוא שוה בשוה, לבי נוקפי להתירו להדיוט, ולשון הרא"ש הכי דייק. דב"צריך למקומו" - משמע דלא סגי ליה בלא"ה. אלא דוקא כשהוא מוכרח לכך שהמקום צר אצלו ודחיק ליה עלמא. אבל לבנות שלא מדחוק צריך עכ"פ שיהא ריוח בדבר כנז'. ואף בזה נ"ל שאינו ממדת חסידות. ואפשר עדיין לא ניצל מהסכנה כמ"ש בסמוך בעזה"י. גם יש לדקדק בלשון ה"ט"ז שם שאמר כלשון זה "מצינו שחז"ל אסרו לקוץ אילן העושה פירות מפני הסכנה". ותמהני על זה שהרי לא חכמים אסרו קציצת אילן מאכל אבל לאו של תורה הוא ולוקין עליו, ולא מפני הסכנה בלבד. ולישנא דגמ' דאמר רב דיקלא דטעין קבא אסור למקצי"י אטעייא להרב ז"ל וחשב שאין איסורו אלא מדבריהם. אבל באמת מן התורה עובר עליו בל"ת כמבואר בספרי ורמב"ם. וגמ' פ"ג דמכות (כ"ב ע"א) ורב שיעורא אתי לאשמועין. איברא דאיכא למידק בהך מילתא דאר"ח לא שכיב שכחת ברי אלא דקץ תאנתא בלא זימנא היכי מיירי. דהא ודאי שכחת ת"ח הוה, וח"ו לומר שעבר על לאו דאורייתא. וכן משמע נמי מדקאמר לא שכיב אלא משום דקץ מוכח דודאי חסיד גדול היה שלא נמצא בו שום עון, כי בחטאו מת בשביל דבר קל נענש. מפני שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. ועל כרחך לומר שלא עבר אלאו ממש, ונ"ל דודאי הי"ל ריוח בקציצתו שהיה מעולה בדמיו או צריך למקומו היה... אך מכל מקום אינה משנת חסידים, אע"פ שכך מותר מן הדין. לכן להדיוט לא הייתי מיקל בו. אפי' הי' משתכר בכך. משום דחמירא סכנתא. או דילמא אע"ג דשרי לגמרי. אפי"ה אדם חשוב שאני שלא יקוץ בעצמו... והיינו דרבר"ח דאמר מר אי ניחא ליה ליקוץ, אע"ג דברשותו קעביד ומאי נ"מ שלוחו של אדם כמותו. מ"מ שאני ליה בין עושה בעצמו לעושה ע"י אחרים, בשגם אינו לצרכו. ולפ"ז בני"ד נמי. אע"פ שאין ספק בדבר שבכל אופן מותר כאן כנז', לרוחא דמילתא יקוצנו גוי ולית דין צריך בשש וכ"ש אחר שהבית והאילן של גוי הם.

15. צוואת ר' יהודה החסיד (המאה ה-11, גרמניה)

פרה אשר תלד שני עגלים יחד או כל דבר שאינו רגיל להיות, כגון תרנגולת שתטיל שתי ביצים ביום אחד, יש לשוחטן מיד. וכן אילן העושה פירות ב' פעמים בשנה אחת יש לקוצצו מיד ואין להניחו כלל. אילן העושה פירות אין לקצוץ אותו.

16. שו"ת הר צבי (הרב צבי פסח פרנק, המאה ה-20, ישראל) אורח חיים ב סימן קב

יש שכתבו שאפילו באופן המותר משום בל תשחית, מ"מ יש להזהר בדבר משום חשש סכנה... ולכן לדעתי יש לקצצו ע"י גוי, ויאמר בפירוש שאין הוא רוצה שיעשה זה בשליחותו, וחשש הסכנה יחול רק על ראש הגוי בלבד, וצדיק מצרה נחלץ ויבוא אחר תחתיו.

17. שו"ת חוות יאיר (ר' חיים יאיר בכרך, המאה ה-17, מוראביה) סימן קצה

שאלה על דבר אילן אפרסקין שעלה מאליו בחצירו ומאפיל עליו חלונו אי שרי למקצייה פשוט דשרי דכל שהוא לצורכו מותר כבב"ק ר"ד צ"ב לצורך עצים לבנין ויש לו ג"כ אלני סרק רק שעצי מאכל מעולה בדמים שדינן ומינה דאם אין לו עצים זולת אילן מאכל דשרי

לכרותו לבנין או לעצים ולא אסרה תורה רק דרך השחתה בלי צורך, אי נמי בצורך ואפשר לו להספיק צורכו באלני סרק וכן אמרין שם דאם אילן מאכל זה יונק המחליש טעם אילן אחר החשוב ממנו מותר להכריתו וה"ה ה"נ מאפיל עליו דמאי שנא מזיקו בחוש הטעם או בחוש הראיה וכ"ש הוא דהיזק חוש הראיה תדיר ויש קפידה טפי והרא"ש כתב שם דאם צריך למקום האילן ג"כ שרי לקצצו. ומ"מ נראה דאם אפשר לו לתקן היזקו בקציצת קצת ענפיו המאפילים עליו לא יקצצו אע"פ שבהמשך השנים חוזרים וגדילים ויצטרך לחזור ולטרוח משום טרחו כל דהו לא נתיר מה שהוא סכנה עם ל"ת דאורייתא. ונ"ל גם מ"ש הרא"ש להתיר לצורך מקום ר"ל שרוצה לבנות שם או לתקן לו במקומו דבר הנצרך לו מה שאין כן להרחיב חצירו ולצורך טיול ותוספת אור ורווח בעלמא לא אמר.

18. שו"ת יביע אומר חלק ה - יורה דעה סימן יב

נשאלתי אם מותר לעקור עצי פרי הסמוכים לדירת מגורים, לצורך הרחבת הדירה שהיא כיום דחוקה ומצומצמת לבני המשפחה הדרים בה.

...סוף דבר הכל נשמע, שהעיקר להלכה שמותר לקצוץ אילני מאכל כדי להרחיב דירתו אשר היא כיום דחוקה ומצומצמת למשפחה ברוכת הילדים ה' עליהם יחיו, ואין בזה חשש סכנה כלל, ועל צד היותר טוב נכון לשכור גוי לקצוץ האילנות. ומכל מקום אם מרחיב דירתו לטיול ולהרוחה בעלמא, או לנוי וליופי, אין להתיר קציצת האילנות בשביל כך, וכמ"ש בשו"ת חות יאיר (סי' קצה). ובשו"ת שבות יעקב ח"א (ס"ס קנט). ובשו"ת זרע אמת ח"ב (סי' לג). ובשו"ת חיים שאל (סי' כב). וכ"כ בס' לחם הפנים על יו"ד (סי' קטז סק"ג). ובס' בית לחם יהודה (שם סק"ד). וכ"כ בערוך השלחן (שם ס"ק יג). הנלע"ד כתבתי. והשי"ת יאיר עינינו בתוה"ק אמן.

19. שו"ת הר צבי (הרב צבי פסח פרנק, המאה ה-20, ישראל) אורח חיים ב סימן קא

ע"ד השאלה אם מותר לו לקצוץ כמה ענפים נושאים פירות בשביל סכך לסוכה כשאין לו סכך אחר.

הנה כתב לדון בזה משני צדדים: א' משום דהוי לצורך מצוה: ב' משום דאינו קוצץ כולו אלא מקצתו. ואפתח במאי דסליק, אם יש בל תשחית בקציצת מקצת מן העץ. מה שכתב דמצד הסברא אין לחלק בין כולו למקצתו דמה לי כולו ומה לי מקצתו, בזה י"ל דאדרבה דמצד הסברא י"ל דלא הוי השחתה כלל, דהיניקה מתפשטת לשאר הענפים ואין כאן השחתה לגמרי.

...אולם למעשה נראה שיקצוץ ע"י גוי ויאמר בפירוש שאין הוא רוצה שיעשה זה בשליחותו.

20. איש צדיק היה, עמ' 74

כותב ר' אריה בזכרונותיו:

זכרתי ימים מקדם משנת תרס"ה, שזכיתי בחסדי העליון יתברך שמו לעלות על אדמת הקודש ביפו. שיחרתי בראשונה את פני רבינו הראי"ה קוק זצ"ל, וקיבלני בספר פנים יפות, כדרכו בקודש, לכל אדם. שוחחנו בדברי תורה. אחרי תפילת מנחה גדולה יצא רבנו, כדרכו בקודש, לשוח בשדה לצמצם מחשבותיו, ואני נלוויתי אליו. בדרך קטפתי איזה עשב או פרח. הזדעזע רבנו, ואמר לי בנחת: 'האמן תאמין לי שמימי נזהרתי לבלתי קטוף בלי תועלת עשב או פרח שיכול לגדול או לצמוח, כי אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה האומר לו גדל! כל ציץ עשב אומר דבר, כל אבן לוחשת איזה סוד. כל בריה אומרת שירה'. הדברים שיצאו מלב טהור וקדוש, נחקקו עמוק בלבי ומאז התחלתי להרגיש ביותר את מידת החמלה על כל דבר.